

Psykisk helse blant samer

Vet råd for samiske barn

Nina Strand

journalist i Tidsskrift for Norsk psykologforening

Bo Mathisen

Samiske og norske barn oppdras forskjellig. – Fagfolk som mangler bevissthet om kulturelle variasjoner, står i fare for å gi råd som i beste fall er unyttige, i verste fall skadelige, mener Cecilie Javo.

Cecilie Javo er spesialist i barne- og ungdomspsykiatri og arbeider som assisterende avdelingsoverlege ved Samisk Nasjonalt Kompetansesenter, psykisk helsevern (SANKS) i Karasjok. Siden 1984 har hun arbeidet ved BUP-Karasjok, de første ti årene som leder. I en årrekke har hun vært en sentral pådriver i oppbyggingen av samisk psykisk helsevern. Hun valgte å bli i Karasjok også mens hun arbeidet med doktorgraden sin, og disputasen ble holdt på Sametinget. I sitt doktorgradsarbeid sammenligner hun samisk og norsk barneoppdragelse og atferdsproblemer hos samiske og norske barn.

Ingen universell psykologi

Da fagfolk på 80-tallet lanserte ideen om egne psykiske helsetjenester for samer, møtte de skepsis og motforestillinger. Rasisme, sa noen.

– *Hva menes med begrepet «samisk psykisk helsevern»?*

– Tre ting: Et tilbud der kommunikasjonen foregår på samisk, som er lokalisert i samisk område, og med tilnærming og metoder som er tilpasset samisk tenkning og levemåte. Vi vet imidlertid for lite

om hva det innebærer å tilpasse helsetjenestene til samisk kultur, så her trengs det mye forskning. Ett eksempel på et aktuelt forskningsområde er oversetting, tilpasning og standardisering av diagnostiske tester og utredningsverktøy til samisk. Mange av testinstrumentene som brukes i dag, finnes ikke på samisk språk. De er da selvsagt heller ikke tilpasset og normert i forhold til samiske brukeres erfaringer og virkelighet. Slik det er nå, risikerer samiskspråklige å få en dårligere diagnostikk enn norsktalende.

I forbindelse med sitt doktorgradsarbeid satte Javo seg også inn i forskningslitteraturen i forhold til andre urfolk, for eksempel inuitter. – Det har vært nyttig, for mye er felles, påpeker hun. Jegerfolk i arktiske miljøer ser ut til å ligne hverandre. For eksempel er barneoppdragelsen tilpasset omgivelsene man lever under, og skiller seg fra de typisk vestlige oppdragelsesformene.

Friere barneoppdragelse

– Jeg ble overrasket over at den tradisjonelle samiske barneoppdragelsen fremdeles sto så sterkt. Samiske familier var ikke så assimilerte som det var vanlig å tro. Jeg lærte også hvor viktig det er å ha en bred forståelse når en ser på foreldrenes oppdragelse av barna. Når barnevernet skal vurdere omsorgsevne, legger de ofte stor vekt på strukturer som måltider og grensesetting. Da er det viktig å være klar over at samiske familier har andre normer og regler enn norske. De har også andre kontrollmetoder. I møtet med norsk helse- og sosialvesen står disse familiene i fare for å bli mistolket, forklarer Javo.

Undersøkelsen, som omfatter 191 småbarnsfamilier, ble gjort i de fem samiske kommunene i Finnmark, i sammenheng med fireårskontrollen på helsestasjonen. Den viser at samiske barn på mange måter får en friere oppdragelse enn norske.

– Ett eksempel er holdninger til måltider og regler ved matbordet. Samiske foreldre var for eksempel mer avslappet når det gjaldt å spise opp maten, til bordmanerer og til det å forlate bordet før måltidet var ferdig. Selvregulering var mer vanlig i samiske hjem enn i norske, det vil si at de samiske barna i større grad selv fikk bestemme når de skulle spise.

Også når det gjaldt søvn, hadde samiske familier mindre strenge regler.

– Mange flere samiske fireåringer sov sammen med foreldrene sine, og det var vanlig å la barna gjøre det så lenge de selv ville. Samiske foreldre var mer ettergivende enn norske dersom barnet ville være lenger oppe, eller sto opp igjen etter at det var blitt lagt. Sengetiden var i gjennomsnitt en time senere enn for norske barn. Også når det gjaldt søvn, praktiserte samiske hjem i stor grad selvregulering.

– Indre selvkontroll og selvhjelpenhet er felles verdier som går igjen hos flere urbefolkninger, påpeker Javo. – Disse kulturene er også ofte det vi kaller «risktaking cultures», der barna tidlig oppmuntres til fri utforskning av omgivelsene uten for mye beskyttelse og «dulling» fra de voksne. Samiske foreldre la vekt på selvstendighet, hardførhet og frihet som viktige verdier i barneoppdragelsen.

Røffere metoder

Samiske familier kan ofte bruke en røffere oppdragelsesstil enn norske. Men dette balanseres ifølge Javo med mye nærhet, både fysisk og psykisk. – Samiske foreldre bruker oftere mer emosjonelle og indirekte kontrollmetoder enn norske foreldre gjør, sier hun. – De kan for eksempel erte barnet, eller skremme det med overnaturlige vesener. For å få barna til å unngå en trafikkert vei kan foreldrene

advare dem mot «veitrollet». Eller de kan skremme ungene med at «Stallo», trollet som lever i vannet, kan ta dem hvis de kommer for nær elva. Fysisk straff ble lite brukt, men oftere enn i norske familier.

Cecilie Javo trodde først hun måtte ha gjort en feil da hun undersøkte sammenhengen mellom barneoppdragelse og atferdsproblemer i den samiske og norske gruppen:

– Den sammenhengen jeg fant mellom røffe oppdragelsesmetoder og økte atferdsproblemer hos de norske barna, fant jeg ikke igjen hos de samiske barna, sier Javo. – Jeg syntes det var underlig. Men da jeg undersøkte internasjonal forskning, oppdaget jeg at slike funn også var gjort andre steder. Studier som hadde sammenlignet barneoppdragelsens effekt på barns atferd i den hvite og den svarte befolkningen i USA, hadde funnet det samme. En forklaring som har vært lansert, er at røffe metoder er mer kulturelt akseptert i de afroamerikanske miljøene, og at barna derfor ikke føler seg avvist av foreldrene. Vi trenger mer forskning på dette, også innenfor samisk kultur, men studiene vi har i dag, tyder på at oppdragelsesmetoder kan være mer eller mindre skadelige avhengig av den kulturen de fungerer i.

Nå er Javo i gang med en oppfølgingsstudie av familiene hun undersøkte i doktorgradsarbeidet. – Barna er nå 11–12 år, med andre ord i førpuberteten, sier hun.

– Jeg ønsker å undersøke atferdsproblemene hos barna i et lengre tidsperspektiv. I tillegg har miljøet rundt barna, som skole og venner, mer betydning, og forskingen min er derfor dreiet mer i denne retningen.

I dag kan samiske foreldre oppleve å få råd de ikke kan bruke i sammenheng med barneoppdragelsen, mener Javo. En helsesøster kan bli overrasket over at sjuåringen fortsatt sover med foreldrene, selv om dette ikke er så uvanlig i samiske familier. – Samiske familier trenger trygghet og bekreftelse på at deres metoder er gode, sier hun.

Utmarksterapi og forskning

I 1984 sto Cecilie Javo i spissen for et nystartet lite BUP-team på fire fagpersoner. I tillegg til henne ble det ansatt en psykolog, en sosionom og en spesialpedagog. – Vi hadde tidlig en visjon om å skape et samisk kraftsenter innenfor feltet, som kunne utdanne og samle samiske fagfolk og utvikle faget på samiske premisser, sier hun. Hun er stolt over veksten som har skjedd frem til dagens samiske nasjonale kompetansesenter, med poliklinikk, inkludert førskolepedagogisk enhet og ambulant team, samisk ungdomspsykiatrisk team og familieavdeling. I tillegg er en ungdomspsykiatrisk avdeling snart innflyttingsklar

Videre utvikling og vekst er fortsatt i fokus: – Utfordringen nå er å utvikle et forskningsmiljø, sier hun – Vi mangler kunnskap om psykiske lidelser blant samene, om virksomme metoder og om samenes egen forståelse av sykdom og helbredelse. Men det foregår interessante forskningsprosjekter. «Utmarksorientert familierapi», på samisk kalt «meahcceterapiija», er et klinisk forskningsprosjekt der terapien foregår ute i naturen, med samtaler rundt bålet eller mens en setter opp telt og lager mat. Metaforer fra naturen og samiske fortellertradisjoner tas i bruk, og terapeuten er til stede døgnet rundt.

– Nå ønsker vi å utvikle et forskernettverk innenfor feltet samisk/kulturelt psykisk helsevern, sier hun, og fortsetter: – Kan du ikke sette inn e-postadressen min i intervjuet? Vi trenger psykologer og psykologspesialister, gjerne noen som er interessert i forskning. Adressen er cecilie.javo@helse-finnmark.no